

KÖLNEI LÍVIA¹

Az alternatív gyógymódok 19. századi képviselői a közéletben és a művészetekben

A nyugat-európai eredetű alternatív orvosi irányzatok² közül egyesek az 1810-es évektől, mások az 1820-as évektől terjedtek el Magyarországon.

Az akadémikus orvoslás fejlődése a 18. század végén, 19. század elején megtorpant. Bár a betegségek rendszerezése, diagnosztizálása terén történtek előrelépések a századfordulón, a terápia fejlődése ezzel nem tartott lépést. Az orvosok lehetőségei kimerültek a folyadékvesztéses módszerek (vizelet- és széklethajtás, érvágás, köpölyözés) és a gyakran drasztikus hatású kémiai szerek alkalmazásában, a kezdetleges sebészi beavatkozásokban. Ilyen körülmények között érthető, hogy az emberek kapva kaptak azokon az alternatív módszereken, amiknek a gyógyítási sikerei nem maradtak el az akadémikus orvoslásától, viszont terápiás gyakorlatuk általában szelídebbnek bizonyult a hivatalos orvosokénál.

A korszak legnépszerűbb alternatív orvosi módszere a homeopátia, azaz „hasonszenv” volt, amit a köznép „szelíd gyógymód”-nak nevezett. Legismertebb képviselőjét, ALMÁSI BALOGH PÁLT (1794–1867), a kiváló akadémikust a korabeli tudományos élet képviselői mind ismerték. Személye szélesebb társadalmi nyilvánosságot kapott, amikor közzétette beszámolóját SZÉCHENYI ISTVÁN Döblingbe vezető útjáról³ – ő volt ugyanis a háziorvosa, aki elkísérte az elmegyógyintézetbe. Széchenyi távozását az országból rosszindulatú mendemondák is kísérték, ezért tartotta fontosnak Almási Balogh Pál, hogy hitelesen tájékoztassa az érdeklődőket. Könyvtárának nagyságáról legendák keringtek az országban. Mellszobrát IZSÓ MIKLÓS mintázta meg, később pedig HERCZEG FERENC író mintázta róla egyik színművének orvos-figuráját.⁴

A homeopata orvosok közül többen foglalkoztak szépirodalommal. Legismertebb közülük a kor népszerű színműírója és novellistája, a Győrben élő KOVÁCH PÁL (1808–1886), akinek orvosi működése és irodalmi hagyatéka egyformán jelentős. A második orvosgeneráció kiemelkedő tagja volt ALMÁSI BALOGH TIHAMÉR (1838–1907), a Magyar Hasonszenvi Orvosegylet titkára, a Hasonszenvi Lapok főszerkesztője. Kora egyik legnépszerűbb színpadi szerzőjének számított. Színdarabjait, népszínműveit – pl. „A miniszterelnök báljára”-t, a „Clarisse”-t (a Nemzeti Színház pályázatának díjnyertes művét), a

¹ Munkahely: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár Bp. 1023 Török u. 12. E-mail: kolneilivia@freemail.hu

² Alternatív gyógymódnak nevezem a hivatalos gyakorlattól eltérő orvosi módszereket. Lehetek tiltottak, megtűrték vagy hivatalosan engedélyezettek is.

³ Pesti Hírlap 1848. szept. 22.

⁴ Herczeg Ferenc: A híd. Bp., 1943.

„Milimári”-t vagy Molière drámájának fordítását, „A botcsinálta doktor”-t – rendszeresen játszották a színházak.

A homeopátia lelkes támogatói között voltak költők, színészek, festők. 1844-ben kisebbségben „művészi seregszemle” volt a hasonszenvi orvosok második nagygyűlésének utolsó napja – emlékműsorral tisztelegtek ugyanis a homeopátia alapítójának, SAMUEL HAHNEMANN-nak (1755–1843) halála első évfordulóján. EGRESSY GÁBOR, a kor ünnepelt színésze elszavalta három ismert költő Hahnemann tiszteletére írt költeményét: CSÁSZÁR FERENC, GARAY JÁNOS ÉS VÖRÖSMARTY MIHÁLY verseit.

„Eddig anyag harcolt anyag ellen a bús beteg ágyán,

S durva csatájok közt kín vala élni tovább.

De te jövéél, s a parányokból felidézted az alvó

Szellemeket, s küldéd mesteri bűvöd alatt.

S újra szelíd nemtők kísérik az emberiséget,

És a halál retteg gyötreni áldozatit.”

(Vörösmarty Mihály: Hahnemann – részlet)⁵

Az 1860-as évek közepén a fiatal festő, MUNKÁCSY MIHÁLY pénzt gyűjtött a Magyar Hasonszenvi Orvosegylet és a Hasonszenvi Lapok számára. A kor ismert közéleti személyiségei közül tehát sokan látványosan kiálltak a homeopátia ügye mellett.

A szűkebb és tágabb értelemben vett közéleti szerepléstől sem maradtak távol a homeopata orvosok. Almási Balogh Pál szinte valamennyi reformkori polgári szerveződésben részt vett, gyakran alapító tagként. SZENTKIRÁLYI MÓRIC (1807–1882) életében a közéleti szerepvállalás időben megelőzte az orvosit: befolyásos politikusként vett részt az 1848-at megelőző társadalmi szervezkedésekben, majd a vereség utáni kényszerű visszavonultság idején végzett az orvosi karon, és a homeopátiát választotta. 1865-től visszatért a politikai közéletbe, 1867-68-ban Pest főpolgármesteri posztját töltötte be. A két összetartozó város, Buda és Pest egyesítésén fáradozott, de nem érezte eléggé maga mögött a városi közgyűlés támogatását, ezért lemondott. Újra visszatért a szegények ingyenes homeopátiás gyógyításához.

Nagy szerep jutott a közéletben a vízgyógyászatnak, hidroterápiának is. Ez volt az az alternatív módszer, amit az orvosok zöme elfogadott, respektált vagy legalább is kézleggyintéssel tudomásul vett. Az 1820-as években VINZENZ PRIESSNITZ (1790–1851) Gräfenbergben vízgyógyászati intézetet nyitott, ahová közel harminc éven keresztül emberek ezrei zárandokoltak, közöttük nagyon sok magyar. A gräfenbergi mintájára Magyarországon is több vízgyógyintézet nyílt a század közepén. Ezek az intézetek a későbbi szanatóriumok elődeinek tekinthetők. Itt a vízzel (és néhány esetben homeopátiás szerekekkel) történő orvoslást kiegészítette az életmódreform, a diéta, a pihenés, a természet közelsége. A magyar társadalmi „elit” szívesen töltött el évente néhány hetet ilyen intézetekben, és ennek a „lenyomatát” megtalálhatjuk a korabeli irodalomban is. A gräfenbergi gyógyturizmus egyik legismertebb szépirodalmi leírását JÓKAI MÓR „Kárpáthy Zoltán” című regényében olvashatjuk, ahol Kárpáthy Abellino vízkúráját örököltette meg az író saját élményei alapján.

A homeopátiához hasonlóan nagy kultúrtörténeti jelentőséggel bírt a magnetizmus, majd a spiritizmus térhódítása Magyarországon.

A magnetizmus a 19. század tízes éveiben érkezett meg hazánkba, körülbelül egy időben a németországi virágkorával. Ekkoriban – híres alkalmazójáról és népszerűsítőjéről, FRANZ ANTON MESMERRŐL (1734–1815) – mesmerizmusnak vagy „delejezés”-nek, „élőállati mágnesesség”-nek nevezték. Mesmer alkalmazta a gyógyítás eszközeként az

⁵ Vörösmarty Mihály összes költeményei Bp., Osiris, 2002. 446-447.p.

alvajárásnak nevezett módosult tudatállapotot, a kézrátétellel közvetített delejes erőt. A magnetizmusnak ismert orvosok és közéleti személyiségek váltak lelkes képviselőivé, sőt néha rabjaivá. A szépirodalmat bűvópatakhhoz hasonlóan áthatotta a 19. század folyamán.

KÖLCSEY így írt 1823-ban: „*A tudomány tartományának egy tüneménye sem volt a mi napjainkban, a mi nagyobb figyelmet vont volna magára, mint a mesmerismus.*”⁶

Mesmer tanainak egyik legismertebb képviselője SZAPÁRY FERENC gróf volt (1804–1875). Először Drezdában nyitott magnetikus gyógyintézetet, majd az 1840-es években a pesti Váci utcában volt a rendelője. Előtte LENHOSSEK MIHÁLYTÓL (1773–1840), a pesti egyetem bonctan tanárától vett órákat, aki maga is behatóan foglalkozott a mesmerizmussal. 1848-ban Párizsba költözött, és ott olyan nagy hírnévre tett szert, hogy Schopenhauer többször is néven nevezte dolgozataiban⁷, mint elmélete alátámasztóját. 1850-től újra itthon, abonyi birtokán gyűjtötte szellemtani tapasztalatait, köztük ARANY JÁNOS lányának, Juliskának asztaltáncoltató kísérletezéseit.

1853-tól elindult az „asztaltáncoltatási láz”. Az asztal megmozdítása a módosult tudatállapotú közösség pusztá akaratával, felhasználása jós-írásra, a legegyszerűbb és legszemléletesebb megtapasztalása volt a „magnetikus fluidum” létezésének. Ezzel kifejlődött a mesmerizmusból a spiritizmus, és a társadalom széles néprétegeihez eljutott. A túlvilági jelenségek megtapasztalásának lehetősége valóságos mozgalmat indított el az értelmiség körében is.

Az 1849 utáni nagy, társadalmi méretű kiábrándultság szerepet játszott abban, hogy a spiritiszta jelenségektől reménykeltő jóslatokat vártak. Reményt adtak a reménytelenségben, mivel lehetővé vált összeköttetésbe lépni a szabadságharc elesett vagy kivégzett hőseivel. Jókai több cikkében, tanulmányában írt erről a korszakról:

„1853 volt az idő! Értitek, mi az? Nem volt haza. Nem volt mennyország. Nem volt Európa. Nem volt magyarok istene. Hit, remény, szeretet? Mind holt szavak. Kaptunk rajta, hogy valamiben hihetünk (...), minden kérdezősködésünk a körül forgott, hogy lesz-e valami kedvező politikai fordulat ránk, magyarokra nézve?”⁸

Batthyány Lajos szelleme például reménykeltő politikai eseményeket jövendölt Jókaiéknál. A bekövetkezés persze késett, és ez sokak kedvét elvette, ennek ellenére még az 1861-es országgyűlés idején is sokan próbálták a szellemek útján kifürkészni a bécsi udvar szándékait. Az asztaltáncoltatáshoz tehát nemzeti érzelmek is kötődtek, hazafias cselekedetnek számított. Ez a magyarázata, hogy a rendőrség nem egyszer őrizetbe vette a közismert médiumokat⁹, nehogy rosszkor szívárogtassanak ki delejes állapotban megtudott dolgokat.

Hasonló lelki motívum indíthatta Arany Jánost is az 1850-es években, hogy otthonában szeánszoknak adjon helyet. Négy levele és egy kisebb dolgozata, valamint a később, 1877-ben írt „A kép-mutogató” című verse tanúskodik erről.

„Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban;
Kisded asztal egyik lába
Író-eszközt rejt magába:
A körül sereglenek,
Azzal írnak másvilági
Láthatatlan szellemek.

⁶ Kölcsey Ferenc: Levelek a mesmerizmusról, 1823. In: Kölcsey Ferenc Összes Művei, s. a. I.

⁷ Schopenhauer, Arthur: Kísérlet a szellemlátásról s mi azzal összefügg. In: Parerga és Paralipomena. Ford. Liebermann Pál, Varró István. II. köt. Bp., 1924. 113.p.

⁸ Jókai Mór: Astral-szellemek. In: Túl a láthatáron. Jókai Mór Hátrahagyott Művei II. köt. Bp., 1912. 65.p.

⁹ médium: közvetítő evilág és a szellemvilág között.

*Szép ajak mond: 'Gróf úr nem mer
Szóba állni a szellemmel.'
Gróf mosolygva asztalhoz nyúl,
Csak érinti: asztal indul,
Szalad ujjá közt az ón,
S a papírra ez van írva:
Ismert kézzel: 'Én, Verón'.' ”¹⁰*

Valószínűleg Szapáry tanítványa volt a költő és történetíró MAILÁTH JÁNOS gróf (1786–1855), Erzsébet királyné lánykori történelemtanára, aki 1852-ben könyvet jelentetett meg „Der animalische Magnetismus als Heilkraft” (Állati mágnesesség mint gyógyerő) címmel.

A közélet ismert alakja volt OROSZHEGYI (SZABÓ) JÓSA (1822–1870), a márciusi ifjak egyik tagja, aki 1849-ben gerillacsapatot vezetett. A szabadságharc leverése után orvos lett, és praxisában a delejezés módszereit használta.¹¹

A magnetizmus hívévé szegődött orvosok közül ki kell emelnem GÁRDOS JÁNOST (1813–1893), aki az egyik legnagyobb magnetizőr szaktekintélynek számított a 19. század közepétől kezdve. Ő nem a jóságos szellemeknek tulajdonította gyógyításait – ellentétben a spiritisztákkal –, hanem egyfajta természettudományos alapozású „görcs-elméletet” dolgozott ki a szellemi jelenségek magyarázatára. Arisztokraták, ismert közéleti személyiségek tartoztak páciensei közé, nagy vagyonát azonban – a pesti pletykák szerint – nem tőlük szerezte, hanem alvajárai megsúgták neki a lutriszámokat. Halála után özvegye a vagyonból díjat alapított a magnetizmus fejlesztésére.

A delejes gyógyítás története az 1860-as évek táján két ágra bomlott, és külön utakon fejlődött tovább. Az egyik irányzathoz tartoztak azok, akik nem foglalkoztak a szellemekkel, és megpróbálták tudományos alapokra helyezni ezt a különleges gyógymódot – ide sorolhatók pl. a hipnotizmus és a telepátia jelenségeit kutató és felhasználó orvosok, HÖGYES ENDRE (1847–1906), LAUFENAUER KÁROLY (1848–1901), JENDRASSIK ERNŐ (1858–1921), FERENCZI SÁNDOR (1873–1931). A másik volt az ún. „spiritisza vonal”, aminek a tagjai a szellemvilág segítségével gyógyítottak. Legismertebb képviselői voltak: GRÜNHUT ADOLF orvos (1826–1906) és VAY ADELMA báróné, (1840 – 1925), az egyik legismertebb magyarországi médium.¹²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Birtalan Győző: Irányzatok az újkori orvostudományban. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2004.
- Kiss László: A „graefenbergi modor szerint” felállított vízgyógyintézetek Magyarországon 1848-49-ig. In: Orvosi Hetilap 1999, 140 (20), 117-119.pp.
- Kóczián Mária – Kölnei Livia: Homeopátia Magyarországon 1820 – 1990. Budapest, Noran, 2003.
- Magyar László András: Különös gyógymódok kislexikona. Bp., Dictum Kiadó, 2004.
- Nagy Károly: Dr. Almási Balogh Pál életútja 1794–1867. Nagybarca-Ózd, 1992.
- Tarjányi Eszter: A szellem örvényében. A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai. Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2002.

¹⁰ Arany János összes költeményei I. Bp., Osiris, 2003. 498.p.

¹¹ Oroszhegyi (Szabó) Jósa: Az ód és életdelejesség közéleti értéke. Pest, 1858.